

ger 1871-1929 er i høj grad illustrerende – og åbenbart konjunkturbestemt – så langt det rækker; men brugeren afskæres fra at følge forløbet frem til vor tids hooligan-hysteri. Og hjemmeværnet glimrer ved sit absolute fravær?

Geografisk omfatter det historiske atlas rigets udstrækning i tidens løb. Tabte landsdele eller -områder er med gode grunde kun repræsenteret i de perioder, de tilhørte monarkiet eller riget. Det gælder Norge, Island, hertugdømmerne, de skånske landskaber og kolonierne indtil deres afståelse. Kun Færøerne og Grønland følger med helt frem til vor egen tid. Alt i alt synes det at være en lykkelig løsning, man på denne måde er nået frem til. Kort over det kludetæppe, hertugdømmerne var opdelt i, findes ganske vist også andetsteds, men intetsteds samlet som her.

Kronologisk er atlas'et opdelt med skel ved vikingetidens afslutning og ca. 1800, strukturelle skel, som er uangribelige og velbegrundede i alle henseender, men som kuriøst også nok kommer til at følge kildetypologien i grove træk. Grundstammen er de store kort over rigets administrative og matrikulære opbygning (pl. 11-12 og 39-41), som trods flydende grænser i ældre tidsperioder giver et efter mit skøn fuldt rimeligt grundlag; de seneste kort har endda kunnet støtte sig til Karl-Erik Frandsens grundlæggende 'Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660' (1984). Alle andre kort grupperer sig sagligt ordnet omkring disse kort, kan bygge videre på dem.

Den endelige produktion af kortene er foretaget af Geodætisk institut, og ikke helt overraskende fremtræder alle kort og diagrammer smukt, harmonisk og kompetent. Formentlig er vor tids æstetiske normer også forklaringen på, at man fremfor kontrastfarver oftest har valgt glidende farveskalaer; det er naturligvis altsammen smukt og tilta-

lende, men undertiden ligger farvenuancerne dog så tæt på hinanden, at de kan være vanskelige at skelne fra hinanden. Og undertiden er de anvendte målestoksstørrelser også lovligt små.

Forudsætningen for at kritisere er – hvad altfor mange overser – at man/anmelderen er i stand til at gøre tingene bedre selv. Det er nok udelukket her; anmeldelsen har derfor formet sig som en orienterende anbefaling af et værk, som vi altfor længe har måttet savne, og som utvivlsomt vil komme til at gøre god fyldest – trods dets nærmest prohibitive pris for almindelige dødelige. Ville det være en idé at fremstille dias af kortene, som gymnasier og universiteter trods alt måske bedre har råd til?

E. Ladewig Petersen

Jette D. Søllinge og Niels Thomsen: *De danske aviser 1634-1989*. Bind 1 1634-1847. 356 s. Bind 2 1848-1917. 727 s. (Odense Universitetsforlag, 1988-1989). Pris pr. bind i abonnement 328 kr. Pris pr. bind i løssalg 328-398 kr.

Da Niels Thomsen i 1972 udsendte sin mammut-disputats »Dagbladskonkurrencen 1870-1970« om »Politik, journalistik og økonomi i dansk dagspresses strukturudvikling«, var der mange fagfolk, der mente, at dermed var dansk presses historie skildret så udførligt, som det var muligt ud fra tilgængeligt kildemateriale – samt at det for hovedparten af de hundrede års historie næppe ville være muligt at tilvejebringe supplerende materiale, der afgørende ville sætte fremstillingen i skygge. Det er dog nu sket – men vel at mærke med et nyt og mere omfattende værk, der også bærer Niels Thomsens navn.

En trilogi om »De danske aviser 1634-1989«, hvoraf de første to bind nu foreligger, får udvidet disputatsens

fremstilling i tid bagud til de tidligste egentlige avisudgivelser og frem helt til udgivelsesåret 1989. Sammen med kultursociologen Jette D. Søllinge, der står for et kompakt og koncist håndbogsmateriale, er det lykkedes pressehistorikeren Niels Thomsen at fremlægge i ét og samme værk både skildringen af de helt lange linier i dansk dagspresses udvikling og en minutiøs kortlægning af hver enkelt bladbedrift. Dertil kommer særdeles informative anvisninger på, hvor læseren selv kan søge videre.

Derved åbner værket pressehistoriens skatkammer ikke blot for medieforskere, men for alle andre, der har brug for at arbejde med aviser som historisk kilde. Værkets største fortjeneste er, at det sætter såvel fagfolk som lægfolk i stand til at bruge pressehistoriens overvældende materiale på en mere forstandig måde, end det indtil denne udgivelse har været muligt. På den baggrund er der god mening i at, det både er Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd og Statens humanistiske Forskningsråd, der sammen med fire store bladfonde står for den økonomiske sikring af dette udgivelsesarbejde. Som værket er udformet, får både teoretikerne og praktikerne et værktøj i hænde, der åbner pressehistorien såvel på landsplan som i de enkelte bladområder. For lokalhistorikerne er værket en ren guldgrube til ellers vanskeligt tilgængelig viden.

Den engelske historiker Thomas B. Macaulay har overbevisende argumenteret for, at nationernes historie først og fremmest er at finde i deres aviser. Søllinge og Thomsen får fint frem, at aviserne er et uundværligt hjælpemiddel ved studiet af historien, især hvis man vil indfange samfundsdebatten og de sider af udviklingen, som normalt ikke er registreret i officielle arkiver. Specielt lokalsamfundenes liv og udvikling fastholdes af lokalpressen i et om-

fang, der ikke kendes fra nogen anden kildegruppe.

»De danske aviser 1634-1989« vil gå over i håndbogslitteraturen som *håndbogen* over dansk dagspresse og dens historie. Her kan den interesserede hente oplysninger om hvert eneste dagblad i Danmark. Men nok så væsentligt er alligevel, at håndbogsafsnittene ledsages af store analytiske afsnit, der indgående og indsigtfuldt skildrer pressens struktur, arbejdsmåde og vilkår mere generelt som baggrund for forståelse af avisernes indhold.

Det første af trilogiens bind behandler den ældste periode fra 1634, året for det første avisprivilegium i Danmark, til 1847 – altså stort set enevældens og privilegiepressens tid. Andet bind dækker perioden 1848-1917, d.v.s. fra Folkestyrets indførelse i Danmark og frem til en ny forfatnings ikrafttræden. Mere afgørende er dog, at det sidste skel også falder sammen med Første Verdenskrigs ophør og de avistypologiske konsekvenser heraf. Tredie og sidste bind, der forventes udsendt i slutningen af 1989, fører fremstillingen frem til udgivelsesåret.

Det forhold, at den nyere fremstilling opererer med dagspressebegrebet i traditionel forstand, får fortjenstfuldt ikke lov at hindre, at fortidens presse bliver vurderet ud fra tidens egne præmisser. Dette betyder først og fremmest, at værket for de ældre perioders vedkomende opererer med en videre definition af avis- eller dagbladsbegrebet, end vi vanligvis anvender i Danmark i dag. Forfatterne har set bort fra den afgrænsning, der blot bygger på periodiciteten. De opstiller i stedet en praktisk brugbar definition af dagbladets funktion og arbejdsopgaver – og finder derefter frem til de blade, der på forskellige tidspunkter rent faktisk har udført sådanne opgaver.

Den geografiske afgrænsning har væ-

ret et større problem, end en nutidig læser måske umiddelbart forestiller sig. De to forfattere har valgt at medtage aviser fra de områder, der har været danske rigsdele – vel at mærke så længe de var danske. Således inddrages f.eks. sydslesvigske aviser, der blev startet inden krigen i 1864, men ikke de senere grundlagte aviser. Desuden medtages værket aviser, der udkommer i udlandet på dansk eller med specielt sigte på danske læsere.

I praksis betyder dette, at værket medtager i alt ca. 1.000 aviser, udkommet i Danmark siden 1634 og i Slesvig og Holsten til 1864, i Norge til 1814 samt den nordatlantiske presse og emigrantpressen. Det var planen, at værket skulle »begrænses« til 1.000 sider om disse 1.000 aviser. Men materialet har været så omfattende, at de første 1.000 sider allerede er passeret med de første to bind.

Oplysningerne i værket stammer i første række fra en detaljeret gennemgang af statens store avissamlinger og andre samtidige skrifter. Specielt har de mange jubilæumsskrifter, biografiske opslagsværker og lokalhistoriske studier leveret et supplerende materiale, der ikke tidligere har foreligget i nogen systematiseret form med henblik på en forskningsmæssig udnyttelse. Endelig er en del arkivalisk materiale inddraget fra såvel Rigsarkivet som Erhvervsarkivet.

Fremstillingens to første bind tager – uden at læseren bliver forpustet – hele udviklingen med fra de første primitive privilegieblade under enevælden til den periode (fra 1906 til 1917), der af Niels Thomsen træffende er karakteriseret som »dagspressens højsommer«. Ved udbruddet af Første Verdenskrig var avisen blevet daglig gæst i næsten alle hjem i Danmark. Især markant var udviklingen på landet. Omkring 70 procent af landbofamilierne holdt en avis

fra den nærmeste lidt større købstad, og 15 procent abonnerede tillige på en af de større, landsspredte morgenaviser. I provinsbyerne holdt flere end 90 procent af familierne mindst ét af de lokale dagblade, og omkring 25 procent supplerede det lokale avishold med en morgenavis udefra. I København holdt eller købte samtlige familier mindst én af hovedstadens morgenaviser, og hver anden familie købte desuden en midt-dagsavis.

Periodiciteten var også bragt på plads: Samtlige 150 aviser udkom alle hverdage, medens kun København og Århus havde søndagsaviser. Avistypologisk gik føringen i den københavnske morgenpresse definitivt over til Cavlings Politiken, der fordoblede sit oplag i perioden fra 1905 til 1910. De øvrige morgenblade efterlignede omnibusavisens typologi både i avisformat, opsætning og journalistik. Men mindre oplag gjorde det vanskeligt for dem at konkurrere på de nye vilkår med en bred appel til alle. Politikens eneste effektive konkurrent blev på disse præmisser Berlingske Tidende, der fra 1913 udvikledes til et moderne nyhedsblad.

I provinsen var »det politiske firebladssystem« det altdominerende træk. Antallet af provinsaviser med fuld selvstændig redaktion kulminerede i 1914 med 132. De fire »gamle« politiske partier søgte at få og opretholde egen avis i hver større provinsby – eller, hvor dette ikke var muligt, gennem aflæggerblade. Tilsvarende søgtes systemet rendyrket ved, at et parti ikke burde have flere partiblade i samme bladområde.

Opkomsten og udviklingen af dette specifikke danske bladssystem er skildret detaljeret for hvert eneste af de ca. 50 bladområder. Kulminationen nås ved andet binds slutning. Bind tre bliver da bl.a. i væsentligt omfang skildringen af kontraktionsprocessen i provinspressen og det endelige sammen-

brud for dette pressesystem, der over flere årtier bragte den politiske udvikling og pressens udvikling ind i parallelle forløb.

Ingen kan skrive avisernes totalhistorie. Men hvad angår dansk presse, repræsenterer Søllinge og Thomsen det længste, der endnu er præsteret i så henseende. De to forfattere har sammen skabt værket om alle danske aviser gennem alle pressehistoriens tidsaldre. Værkets solide indbinding vil være dets eneste værn mod at blive slidt op på arkiver, biblioteker og redaktioner af ivrige brugere, der har behov for indsigt i pressens fortid og nutid. Komplexiteten er fremstillet så konsekvent og komprimeret, at der trods de tusind tættrykte sider endda er mulighed for på endog meget kort tid at nå til konkret indsigt.

Erik Lund

I. R. Michelsen (red.): *Flåden i Nordatlanten*. Dansk inspektionstjeneste i 400 år. (Inspektionsskibseskadren, 1987). 101 s.

Den danske inspektionstjeneste har fejret sit 400 års jubilæum med udsendelsen af denne lille bog, hvor officerer fra eskadren fortæller om de mange års virksomhed i Nordatlanten.

Den historie, der berettes, har sjældent påkaldt sig den store interesse, når Flådens bidrag til Danmarkshistorien skulle opregnes. Tjenesten i Nordatlanten har nemlig ingen glørværdige søslag at fremvise, men alene en hverdagspræget, barsk og sej håndhævelse af dansk suverænitet og beskyttelse af danske interesser.

Beretningen tager sin begyndelse med udsendelsen af eskadren i 1587 under Alexander Durham's kommando. I 1583 var der indgået skelsættende aftaler med stormagterne England og Fran-

krig om de dansk-norske territorialretigheder i Nordatlanten, og disse aftaler skulle nu håndhæves. Det blev starten på den omfattende inspektionstjeneste, vi kender i dag, og som nu udgør en væsentlig del af Søværnets opgaver.

Bogen følger udviklingen i farvandsovervågningen fra Frederik II's dage til slutningen af 1980'erne, hvor inspektionstjenesten står over for en afgørende materiel-modernisering, der vil gøre det muligt fortsat at løse de mange opgaver, der efterhånden er blevet en del af Søværnets virke, dvs. ud over suverænitetshåndhævelsen også fiskeriinspektion, redningstjeneste, og miljøovervågning.

Det er en velskrevet, ja, veloplagt bog, som tilmed er udmærket disponeret, så det er helt uforståeligt, at man ikke har fundet det umagen værd at lave en indholdsfortegnelse. Teksten præges naturligt nok af et vist fagsprog, men det bør bestemt ikke afholde »landkrabber« fra at stifte bekendtskab med denne spændende redegørelse, som – ikke mindst for den tidlige periodes vedkommende – giver et bredt indtryk af Flådens opgaver, vilkår og muligheder. Derimod vil teknisk interesserede læsere blive skuffet, hvad afsnittene vedr. perioden efter 1945 angår, her er ingen detaljeret gennemgang af det avancerede navigationsudstyr m.m., der i dag anvendes (der er ikke engang et foto af en ægte »Gulfstream III« – læseren spises af med billedet af en model!).

Det største minus ved bogen er dog dens mangel på henvisninger – ikke mindst i forbindelse med de mange citater og talopgivelser, og den kortfattede bibliografi (uden angivelse af trykkested og -år) er kun af begrænset hjælp i den forbindelse. – Well, disse indvendinger er nok blot et udtryk for sur fagformalisme, og de skal i hvert fald ikke skjule, at Inspektionsskibse-